

УДК 343.9

Марія Мокряк,*аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ДЕТЕРМІНАЦІЮ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджуються особливості криміногенного впливу засобів масової інформації. Визначено способи, через які здійснюється зазначений вплив, що зумовлений зловживанням свободою слова, зокрема порушенням правил моралі та журналістської етики. Охарактеризовано механізм криміногенного впливу засобів масової інформації на злочинність.

Ключові слова: злочинність, засоби масової інформації, засоби масової інформації як чинник злочинності, детермінація злочинності, формування особи злочинця.

Постановка проблеми. Натепер представлені уявні образи часто відіграють значно більшу роль і мають більший вплив на суспільну та індивідуальну свідомість, ніж реальність. На цьому тлі засоби масової інформації (далі – ЗМІ), йдучи назустріч повсякденному настрою населення, не тільки неправдоподібно висвітлюють соціальні процеси, а й значною мірою вторгаються в них, створюють свою кримінальну інтерпретацію.

Не розуміючись на багатьох видах злочинності, ЗМІ представляють її однобоко, тільки в тій її частині, яка може бути цікава аудиторії (насильство, історії з маніяками, вбивствами на замовлення із життя відомих підприємців, перестрілки й розбирання злочинних авторитетів). Симбіоз художньої та документальної інтерпретації дає уявлення про злочинність для населення як про всеосяжне й невідворотне явище, з яким державна влада впоратися не може. Це є однією з причин віктимізації суспільства.

У свою чергу, віктимізація населення як процес утрати внутрішніх ресурсів до протистояння злочинності призводить до його криміналізації. Сприйняття злочинності як нормального явища реальної дійсності зумовлює адаптацію суспільства до неї, його небажання боротися проти неї та, що ще гірше, звернення до представників злочинності для вирішення нагальних проблем.

Однак, говорячи про криміногенний інформаційний вплив, необхідно звернути увагу на провідник такого впливу – громадську думку, за допомогою якого медіа керують суспільством і політичною владою. Громадська думка – складник масової свідомості, що містить у собі приховане або явне ставлення різних соціальних спільнот до проблем, подій і фактів дійсності. Процеси формування та функціонування громадської думки можуть протікати стихійно, однак у сучасних суспільствах найчастіше зазначають визначальний вплив з боку численних соціальних установ – політичних організацій, ЗМІ тощо.

Проблематика впливу ЗМІ на стан злочинності неодноразово висвітлювалася вітчиз-

няними та зарубіжними вченими, проте комплексного дослідження не проводилося. Увагу в рамках статті привертають праці П.С. Була-тецького, А.А. Гаджиевої, Ю.І. Гололобової, А.І. Долгової, В.М. Дрьоміна та ін.

|| **Метою статті** є висвітлення механізму криміногенного впливу ЗМІ на стан злочинності.

Виклад основного матеріалу. Засоби масової інформації змушують населення вірити тій інформації, яку вони надають і перевірити яку рядові члени суспільства не мають можливості. Створюючи певні факти, переказуючи події, за-ломлені через думки зацікавлених осіб, масові комунікації формують громадську думку з того чи іншого приводу. Громадська думка, у свою чергу, впливає на окремих членів соціуму, спрямовуючи їхні дії певним чином (наприклад, «усі крадуть, і я буду красти»), і, вирушаючи зворотним зв'язком, через громадську думку впливає вже як сила свідомості всього суспільства на політичну владу.

Якщо дії політичної влади спрямовані на розвиток сфер публічної політики в інтересах соціуму й усунення перешкод на шляху до цього процесу, то таке суспільство буде процвітати. Якщо ж перешкоди (наприклад, криміногенні) отримують можливість співіснувати з позитивними суспільними процесами, то вони завжди будуть намагатися придушити розвиток і привести суспільство до хаосу.

Проаналізувавши теоретичні доробки багатьох дослідників криміногенного впливу ЗМІ, варто виокремити певні групи дій, через які й здійснюється зазначений вплив. Загалом це інформування суспільства про певні події, пропаганда тощо.

1. **Інформування про методи та способи вчинення злочинів.** Продукція інформаційних агенцій, телебачення, кримінальні новини, а також кінопродукція, які містять повідомлення про злочини, способи їх учинення, сцени насильницького характеру, «рекомендації» кримінального характеру, нерідко являють собою стимул до вчинення злочинів, схожих на описані чи показані. При цьому продукція подібного роду, хоча й створена для суспільства (з функцією

інформування, розважання, навіть попередження), має двосторонній вектор: криміногенний та антикриміногенний. Звідси випливає, що, інформуючи про метод і спосіб учинення злочинної дії, ЗМІ одночасно й пропагують їх.

2. *Зловживання ненормативною лексикою.* Загально визнано, що використання ненормативної лексики призводить до зниження соціального контролю, збіднення мови та культури [9, с. 10]. Уживання ж ненормативної лексики в інформаційних повідомленнях ЗМІ стає посилюючим елементом впливу описаних чи показаних злочинних дій, при цьому агресивна чи навіть злочинна поведінка, виходячи з ефекту праймінгу, може бути активована в більш-менш агресивній обстановці за вживання ненормативної лексики.

3. *Романтизація й ідеалізація злочинності, героїзація злочинців.* П.С. Булатецький відзначає, що романтизація злочинності найбільший розвиток отримала в радянські часи, коли спроби боротьби зі злочинними виявами лише посилювали інтерес громадян до злочинних дій чи злочинного способу життя [2, с. 71–72]. Найбільша частина такого впливу відбувається за рахунок кінематографічних творів (існування окремого жанру – кримінальна драма, кримінальна комедія тощо), серіалів, які описують або певний вид злочинів, або кілька злочинних дій одночасно. При цьому в багатьох таких творах злочини залишаються безкарними, що створює додаткові стимули для вчинення злочинів [7].

Крім того, романтизації злочинного способу життя сучасними ЗМІ сприяє й активна популяризація злочинних дій через опис їх у книжкових виданнях. Значне поширення отримали детективи найрізноманітнішої спрямованості, від «легких» до таких, що детально описують усі подробиці злочинних дій.

4. *Реклама алкогольної й тютюнової продукції.* Статистика останніх років [1, с. 8] указує на те, що велика кількість злочинів учиняється в стані алкогольного сп'яніння. До того ж популяризація такого способу життя засобами ЗМІ й телебачення, кіноіндустрії призводить до негативного впливу на глядачів і стирання кордонів між допустимим і недопустимим уживанням. Крім того, реклама алкогольних напоїв і тютюнових виробів часто містить сцени, дуже близькі до кримінальних.

5. *Сприяння та розвиток кримінальної субкультури.* Звичайно, варто визнати, що спеціально ЗМІ не формують кримінальну субкультуру. Як зазначає В.М. Дрьомін, одним із найбільш недосліджених механізмів зворотного впливу злочинності на суспільство є вплив засобів масової комунікації. Сформувався специфічне соціально-психологічне явище, яке можна назвати «інформзлочинність» – та злочинність, образ якої створений засобами масової комунікації й суттєво відрізняється від реальної злочинності, з якою зіштовхується кожний [2, с. 499]. Деякі дослідники, зокрема А.А. Гаджиева, вважають поширення негативних звичаїв, норм, асоціального способу життя й моралі злочинних формувань кримінологіч-

ним феноменом, розглядаючи його як пропаганду «кримінальної ідеології» [3, с. 111].

Кримінальне середовище, в основі якого закладена система відносин організованих злочинних формувань, створює й розвиває власну кримінальну ідеологію – досить упорядковану систему негативних поглядів, цінностей та орієнтації, що містить критику кримінальної політики держави й культивує злочинний спосіб життя. При цьому ця ідеологія здатна чинити й чинить інтенсивний соціально-психологічний вплив на індивіда (групи, шар, клас, суспільство). Отже, можна говорити про перехід кримінальної ідеології на рівень зовнішньої експансії, в результаті чого методами пропаганди у вигляді системи упорядкованих уявлень, поглядів, традицій і цінностей за допомогою ЗМІ відбувається поширення культури злочинного середовища.

Кримінальна субкультура як сформована та розвинута система поширюється на суспільство за допомогою ЗМІ. Оскільки культура безпосередньо пов'язана з вихованням, то в процесі передавання (трансляції) її елементів відбувається виховний вплив, що сприяє зміненню соціально обумовлених характеристик особистості. Відповідно, поширення й підвищений ступінь сприйняття інформації, що транслюється ЗМІ, формують систему цінностей у представників різних соціальних груп, що призводить до можливості впроваджувати кримінальні установки, звичаї і традиції в соціальне буття. Трансформація поглядів і системи цінностей автоматично створює в більшій частині суспільства позитивну думку про злочинців і їхню діяльність, сприяє криміналізації суспільства, створює віктимність населення.

Метод пропаганди кримінальної субкультури, на думку Ю.І. Гололобової [4, с. 61–63], включає в себе декілька компонентів.

По-перше, це формування привабливого образу злочинного світу. Практично всі фільми вітчизняного й іноземного виробництва, виконані в жанрі бойовиків або кримінальних драм, представляють життя учасників злочинного світу як розкішне, з усіма його атрибутами: величезними замиськими будинками, дорогими машинами, різноманітними видами відпочинку, а також владним впливом як на підлеглих у злочинній ієрархії, так і на корумпованих чиновників, не говорячи вже про страх у законслухняних громадян.

По-друге, інформаційне та морально-психологічне забезпечення окремих видів і напрямів злочинної діяльності. ЗМІ приділяють величезну увагу негативній або неефективній діяльності правоохоронних органів, піддають необ'єктивній критиці політичних лідерів, викриттю державних чиновників на замовлення. Під час моральної та політичної дискредитації правоохоронних органів, піддають політичній владі за допомогою ЗМІ в громадськості відкриваються можливості більш високої терпимості до кримінальних посягань організованої злочинності на всі сфери суспільства, тому що сильніший супротивник визначений, то з двох зол злочинність видається найменшою.

Через інформаційні атаки ЗМІ правоохоронна діяльність органів, покликаних захищати суспільство від злочинних посягань, утрачає його довіру, свою легітимність та орієнтованість на боротьбу зі злочинністю, у свою чергу, в суспільній свідомості самі стають кримінальними.

По-третє, створення позитивного образу представників злочинних структур і корумпованих представників влади. За відсутності взаємодії між політичними елітами й суспільством, засобами законності, політичними й економічними реформами, ЗМІ утворюються порожнечі, які заповнює організована злочинність, використовуючи в поведженні із суспільством різноманітні методи, від прямого впливу на учасників громадянського суспільства і прямого вирішення їхніх особистих проблем в обхід законодавства до впливу на політичну еліту шляхом корумпування державних чиновників, впливу засобами масової інформації на обох суб'єктів публічної політики – соціум і політичну еліту.

По-четверте, поширення злочинної ідеології. Ця форма має певну специфіку, так як в основному інтерес до неї виявляють молодь і підлітки. ЗМІ докладно консультують у спеціалізованих розділах щодо злочинських традицій, роз'яснюють, як уникнути кримінальної відповідальності, детально описують процес учинення злочинів, а також упродовжують злочинський жаргон, кримінальну культуру, вживання нецензурних виразів. Отже, за рахунок культивування кримінальних звичаїв, виправдання вчинення злочинів і створення умов безкарності відбувається залучення нових осіб у злочинну діяльність, а також посилення значення самого кримінального середовища.

6. Формування негативної думки про державні та правоохоронні органи та їх посадових осіб, заходи з профілактики й боротьби зі злочинністю. Неефективна робота державних органів, у тому числі правоохоронних, що не в змозі забезпечити громадянам доступні, швидкі та ефективні способи захисту своїх прав і законних інтересів, є основним чинником цього явища. У такому випадку інформація ЗМІ також може криміногенно впливати. Мова йде про формування соціальних уявлень про те, що правоохоронні органи працюють неефективно, іншими словами, як зазначає А.І. Долгова [5], відбувається стигматизація співробітників правоохоронних органів. Унаслідок цього громадяни починають вороже чи недовірково ставитися до правоохоронців. Такий стан речей негативно впливає як на правоохоронців, так і на самих громадян, оскільки відсутність суспільних стимулів до ефективної роботи лише підтверджує підозри та недовіру громадян.

Криміногенний інформаційний вплив ЗМІ в низці випадків спрямований на вирішення конкретних завдань:

- поширення завідомо неправдивої інформації, а також публікація відомостей і фактів, що відводять убік слідство в кримінальних справах;
- створення засобами масової інформації громадської думки, що сприяє розвалу кримі-

нальних справ, які володіють величезним суспільним резонансом;

- розголошення конфіденційних відомостей, що становлять службову таємницю, таємницю слідства;

- компрометація правоохоронних органів і їх окремих представників, які виявляють активність у боротьбі зі злочинністю. Виконуючи політичне або кримінальне замовлення, ЗМІ втрачають свій авторитет, аудиторію, рекламу, дохід. ЗМІ, розраховуючи на підтримку політичних або злочинних сил, стають заручниками інтересів, які диктують правила гри відповідно до запитів своїх покровителів.

Звісно, ЗМІ мають інформувати суспільство про злочинні дії посадовців, поліції, інших посадових осіб правоохоронних органів, але ця інформація має подаватися в мінімально негативних описах, аби не підірвати довіру до правоохоронної системи.

Отже, усе вищевказане дає змогу говорити про те, що вплив ЗМІ зумовлений зловживанням свободою слова, зокрема порушенням правил моралі та журналістської етики. Звісно, ЗМІ мають інформувати суспільство про злочинність (стан, структуру, динаміку, територіальність), її вияви в державі та за кордоном, роблячи при цьому попереджувальний вплив, розважати представників суспільства тим чи іншим видом інформаційної продукції (кінофільми, серіали, ток-шоу тощо), але це має робитися кримінологічно обгрунтовано. Функція висвітлення не має створювати в суспільстві паніки, з одного боку, а з іншого – не викликати в будь-якого бажання вчинити злочин.

Отже, криміногенний вплив ЗМІ завдяки маніпулятивності й особистісним факторам (психологічним, фізіологічним) легко сприймається реципієнтами масової інформації, що породжує серйозну загрозу безпеки як суспільства, так й особи зокрема. При цьому криміногенний вплив ЗМІ, по-перше, входить до єдиної системи взаємодії, що призводить до можливого та, власне, дійсно існуючого механізму створення причин, які детермінують злочинність; по-друге, може здійснюватися саме злочинністю (її елементами) в різних виявах, що дає можливість говорити, що ЗМІ можуть як породжувати злочинність, так і виступати співучасниками її (через інформаційне забезпечення).

На думку політолога Гарольда Лассуелла, ЗМІ виконують три основні соціальні функції. Перша з них – спостереження за світом з метою повідомлення про те, що відбувається. ЗМІ вирішують, яку новину варто висвітлити, яку проігнорувати, що є подією, а що фактом і як довго варто приділяти увагу тому, що відбувається, або вигаданому. Знову ж таки, за якою вказівкою обирається ланцюг розкритих політичних подій країни або приватного життя громадян і хто віддає такі розпорядження [11, с. 117].

Друга функція – інтерпретація сенсу подій, коли ЗМІ дають оцінку подій (об'єктивну або необ'єктивну), у якій зацікавлені або їхні власники, або державні чиновники, або представники організованої злочинності.

Третя функція – соціалізація індивідів і їхнього культурного оточення, за якої ЗМІ вивчають і транслюють основні цінності соціуму, необхідні для включення індивідів у суспільство.

Висновки

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що ЗМІ в силу своєї інформаційної політики або у зв'язку з їх криміналізованистю, зі зловживанням свободою слова виявляють криміногенний вплив на особистість і суспільство загалом. Через віктимізацію та криміналізацію суспільства вони сприяють поширенню агресивності, віктимної поведінки, поширенню злочинів насильницького характеру.

Механізм криміногенного впливу ЗМІ на злочинність являє собою латентний вплив, спрямований на емоційний стан і поведінку людей, що сприяє криміналізації та віктимізації як суспільства загалом, так і конкретних осіб, що виражається в кримінальній (криміногенній) поведінці.

Основними способами криміногенного впливу ЗМІ на суспільство є такі:

- інформування про методи і способи вчинення злочинів;
- використання ненормативної лексики;
- пропаганда злочинної поведінки;
- романтизація злочинності;
- агресивна реклама алкогольних і тютюнових виробів;
- сприяння розвитку й популяризації кримінальної субкультури;
- формування негативної суспільної думки щодо правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/>

В статье исследуются особенности криминогенного влияния средств массовой информации. Определены способы, которыми осуществляется указанное влияние, обусловленное злоупотреблением свободой слова, в частности нарушением правил морали и журналистской этики. Охарактеризован механизм криминогенного влияния средств массовой информации на преступность.

Ключевые слова: преступность, средства массовой информации, средства массовой информации как фактор преступности, детерминация преступности, формирование личности преступника.

The article investigates the features of the criminogenic influence of mass media. The ways in which this influence is carried out is determined by the abuse of freedom of speech, in particular, violation of the rules of morality and journalistic ethics. The mechanism of criminogenic influence of mass media on criminality is characterized.

Key words: crime, mass media, mass media as a factor of crime, determination of crime, formation of the person of the offender.

[clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C](http://clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C).

2. Булатецкий П.С. Влияние средств массовой информации на насильственную преступность (криминологический аспект) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / П.С. Булатецкий. – Москва, 2013. – 187 с.

3. Гаджиева А.А. Криминальная идеология, средства массовой информации и виктимизация населения / А.А. Гаджиева // Преступность и культура : сб. науч. тр. / под ред. А.И. Долговой. – Москва, 1999. – С. 110–111.

4. Гололобова Ю.И. Средства массовой информации и преступность: криминологический аспект : дисс. ... канд. юрид. наук / Ю.И. Гололобова. – Москва, 2002. – 161 с.

5. Долгова А.И. Реагирование на преступность: концепции, закон, практика : [монография] / А.И. Долгова. – Москва : Российская криминологическая ассоциация, 2002. – 308 с.

6. Дрьомін В.М. Особливості формування кримінальної субкультури / В.М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 498–503.

7. Катин В.И. Криминальный романтизм как явление культуры современной России : дисс. ... канд. культурологии / В.И. Катин. – Саратов, 2007. – 196 с.

8. Статистика злочинів 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ua/legal_news/Statistika-zlochiv-v-publication/.

9. Хомякова О.В. Вплив ненормативної лексики на культуру особистості / О.В. Хомякова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/29652/1/124.pdf>.

10. Хомякова О.В. Ненормативна лексика як руйнівний фактор культури особистості / О.В. Хомякова // Культура України. – 2011. – Вип. 35. – С. 122–131.

11. Lasswell H. The Structure and Function of Communication in Society. The Communication of Ideas / H. Lasswell [Ткtrnhjyybq htcehc]. – Access mode : <http://pracownik.kul.pl/files/37108/public/Lasswell.pdf>.

